

УДК 343.985.7

Янкова Х. Г., здобувач кафедри досудового
розслідування ННІПФСКМ НАВС

Особливості тактики допиту жінки-підозрюваної при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи

У статті досліджено особливості тактики допиту жінки-підозрюваної при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи. Наведено огляд наукових робіт, які розкривають питання встановлення психологічного контакту. Розглянуто основні підходи, що існують у науці, до тактичних прийомів, які найдоцільніше використовувати в конкретних ситуаціях, розроблено авторську класифікацію тактичних прийомів допиту жінки-підозрюваної при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи.

Ключові слова: слідча (розшукова) дія, допит, розслідування злочинів, тактичний прийом.

В статье исследованы особенности тактики допроса женщины-подозреваемой при расследовании преступлений против жизни и здоровья человека. Приведен обзор научных работ, раскрывающих вопросы установления психологического контакта. Рассмотрены основные подходы, существующие в науке, к тактическим приемам, которые целесообразно использовать в конкретных ситуациях, разработана авторская классификация тактических приемов допроса женщины-подозреваемой при расследовании преступлений против жизни и здоровья человека.

Ключевые слова: следственное действие, допрос, расследование преступлений, тактический прием.

In the article the features of tactics of interrogation of suspected woman in investigating crimes against human life and health. A review of scientific papers that reveal the issues of establishing psychological contact. The basic approaches existing in science, to the tactics that should be used in specific situations, the author developed a classification of the interrogation tactics during the investigation of a woman suspected of crimes against human life and health.

Key words: investigative actions, examination, crime investigation, tactics

Постановка проблематики статті. Згідно з результатами вивчення слідчої практики, допит, як засіб отримання доказової інформації, використовується в 100 % кримінальних проваджень. Водночас, як вірно відмічено в криміналістичній літературі, однією з причин того, що деякі злочини розслідуються недостатньо якісно, є нездатність оперативних працівників і слідчих тактично грамотно побудувати допит. Не є винятком і кримінальні провадження з розслідування злочинів проти життя та здоров'я осіб, вчинених жінками.

Мета публікації. Метою даної статті є аналіз особливостей тактики допиту жінки-підозрюваної при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі окремі проблеми методики розслідування зазначеного виду злочинів розглядали такі вітчизняні науковці, як Ю.П. Аленін, В.Д. Басай, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.П. Козаченко, О.Н. Колесніченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.М. Синьов, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шушило та інші вчені. Однак маловивченими залишається ціла низка теоретичних та практичних питань щодо особливостей тактики допиту жінки-підозрюваної при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи.

Виклад основного матеріалу. Проведення допиту, як і інших слідчих (роз-

шукових) дій, здійснюється на основі розроблених криміналістикою тактичних прийомів, що дозволяють підвищити їх ефективність. Слідчий вільний у виборі тактики допиту. Водночас тактичні прийоми не можуть бути одноманітними для всіх ситуацій, що виникають під час допиту. Криміналістикою розроблено і запропоновано гнучку систему рекомендацій, що дозволяють обрати ті з них, які найточніше відповідають реальній ситуації. На цю особливість тактичних прийомів цілком слушно звертав увагу Р.С. Белкін, на думку якого спроби знайти універсальне жорстке обґрунтування тактичних прийомів приречено на поразку [1, с. 165]. Натомість криміналістична наука повинна озброїти слідчого основами наукової організації праці, причому не абстрактними рекомендаціями, а рекомендаціями, досить жорстко пов'язаними з конкретними слідчими (розшуковими) діями.

Всі тактичні прийоми, що використовуються при допиті жінок-підозрюваних, незважаючи на всю їх різноманітність, об'єднані єдиною психологічною установкою, яку зобов'язаний враховувати слідчий, а саме: пам'ятати, що для успішного впливу на людей слід знати і враховувати складні психічні закономірності, що визначають позицію учасників процесу і, в першу чергу, того, хто явно або приховано протидіє слідчому. Складність налагодження психологічного контакту в ході допиту тривалий час досліджується криміналістами, які всебічно вивчили дану проблему. Зокрема, В.О. Коновалова та В.Ю. Шепітько визначає психологічний контакт як найбільш сприятлива психологічна атмосфера допиту, що позитивно впливає на взаємодію та стосунки між учасниками, певне налаштування на спілкування [2, с. 99]. У свою чергу О.Б. Соловйов розглядає психологічний контакт як спосіб комунікативних зв'язків, як виникнення свого роду емоційної довіри до слідчого [3, с. 42]. Такий підхід до встановлення психологічного контакту уявляється кориснішим при допиті саме жінки, яка вчинила злочин, оскільки жінки, як правило, більш емоційні, ніж представники іншої статі, і виникнення саме емоційної довіри до слідчого неминуче знімає ряд негативних обставин, які допитувана неодмінно відчуває по відношенню до слідчого.

Незважаючи на досить чітку регламентацію слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесуальному законодавстві, варіанти проведення кожної з них досить різноманітні. Більш того, як вірно відзначив Г.О. Зорін, тактичне поле ефективного допиту має бути безмежне, як репертуар в гарному театрі [4, с. 63]. На підтвердження цих слів можна привести ряд тактичних прийомів, які використовуються в слідчій практиці.

Так, Ф.М. Сокиран до тактичних прийомів відносить: встановлення психологічного контакту; переконання; роз'яснення закону про значення щирого зізнання; створення більшої, ніж є насправді, видимості поінформованості слідчого; з'ясування злочинної обізнаності (психологічний експеримент з визначення злочинної обізнаності); часткове повідомлення допитаному інформації, якою володіє слідчий; раптовість; стимулювання позитивних якостей характеру особистості; використання суперечностей у показаннях осіб, які беруть участь у справі; використання суперечностей між показаннями підозрюваного або обвинуваченого і наявними у справі іншими доказами; відновлення асоціативних зв'язків шляхом нагадування або збудження у пам'яті стану афекту [5, с. 39-40].

В свою чергу В.Ю. Шепітька запропонував систему тактичних прийомів, що мають на меті: встановлення психологічного контакту з допитуваним; спонукання його до давання показань; уточнення свідчень і усунення в них суперечностей; актуалізацію

забутого в пам'яті допитуваного; викриття неправди; усунення перекручень при добросовісній помилці допитуваного [6, с. 266].

Вивчення тактичних прийомів допиту дозволяють зробити висновок про те, що в них знайшли віддзеркалення різні тактичні прийоми і їх комбінації, які використовують слідчі при розслідуванні злочинів, проте ні в одній з них не відображені тактичні прийоми, які є найбільш доцільними під час отримання вербальних відомостей від жінки, зокрема від тієї, яка вчинила злочин проти життя та здоров'я особи.

Однозначно стверджувати про пріоритет одного тактичного прийому перед іншим безглуздо, оскільки один прийом більш ефективний в одній ситуації і практично неефективний в іншій. Водночас криміналістична наука повинна розробляти блоки таких тактичних прийомів, які найдоцільніше використовувати в конкретних ситуаціях, і кожний криміналіст, на наш погляд, має право на розробку своєї авторської класифікації тактичних прийомів. Обов'язковою умовою при розробці таких блоків тактичних прийомів є дотримання критеріїв їх допустимості. До них, зокрема, Р.С. Белкін відніс наступні:

- а) законність, тобто не протиріччя букві і духу закону;
- б) вибірковість дії, тобто спрямованість дії лише на певних осіб і нейтральність по відношенню до них;
- в) моральність, тобто відповідність принципам моралі [7, с. 220-221].

Під час проведеного нами дослідження і опитування слідчих органів внутрішніх справ України було встановлено нагальну потребу розробки науково-обґрунтованих рекомендацій щодо допиту жінок, оскільки, по-перше, співвідношення допитів чоловіків і жінок при розслідуванні конкретних злочинів складає 3:2, тобто загальна кількість допитів жінок ненабагато менше загальної кількості допитів чоловіків у кримінальних провадженнях. По-друге, не враховувати психологічні особливості жінки при допиті неможливо. По-третє, низка криміналістичних рекомендацій, виправданих при допиті чоловіків, не можуть бути використані при допиті жінок. Так, приречені на провал спроби допиту жінки-мусульманки чоловіком; як правило, жінки-потерпілі не повідомляють про всі обставини вчинення щодо них статевих злочинів, якщо її допитує слідчий-чоловік; не налагоджується психологічний контакт між слідчим-чоловіком і молодою жінкою, яку зрадив її коханий тощо.

На ці обставини звертає увагу І. М. Якимов, на думку якого жінки менше забувають, ніж чоловіки, проте більш спотворюють дійсність. Це явище він пояснював тим, що жінка завжди знаходиться під впливом кого-небудь або чого-небудь і внаслідок цього проявляє зацікавленість або симпатію в чию-небудь сторону. На жіночих показаннях завжди відбиваються їх почуття, а тому вони не завжди неупереджені і об'єктивні, зменшують або перебільшують те, що вони сприймають [8, с. 669].

Стосовно допиту жінок-злочинниць, на наш погляд, є виправданим вибір наступних підстав для класифікації тактичних прийомів їх допиту:

1. Залежно від виду злочину, що розслідується (вбивство, розбій, розкрадання тощо);
2. Залежно від процесуального положення допитуваної (свідок, підозрюваний);
3. Залежно від ролі жінки в злочинній групі, в тому числі в організованій (лідер, активний учасник, другорядна роль);
4. Залежно від психологічних особливостей допитуваної жінки;
5. Залежно від соціальних властивостей жінки;
6. Залежно від відношення жінки до вчиненого злочину;

7. Залежно від хворобливої пристрасті допитуваної жінки до алкоголю чи наркотиків;

8. Залежно від наявності конфлікту між слідчим і допитуваною;

9. Залежно від відношення жінки до релігії;

10. Залежно від національних особливостей жінки.

З метою обґрунтування доцільності запропонованих підстав для класифікації тактичних прийомів допиту жінок, коротко розглянемо окремі аспекти тактики їх допиту.

Вибір тактичних прийомів залежно від виду злочину, що розслідується, заснований на особливостях злочинної діяльності, в яку втягнуто допитувану жінку. Структура жіночої злочинності не повторює чоловічу, вона специфічна і в значній мірі визначається тими видами злочинів, які найбільш властиві жінкам. У структурі жіночої злочинності переважають корисливі злочини, а в групі корисливих злочинів - ті, які більш всього пов'язані з їх професійною діяльністю. У криміналістичній літературі є рекомендації з розробки типових програм допитів щодо певних видів злочинів, що дозволяє значно скоротити час підготовки трудомістких допитів і одночасно підвищити їх якість [3;4;5;]. Тому загальний підхід при розробці тактичних прийомів при допиті жінки, яка вчинила насильницький злочин (вбивство, розбій), має бути заснований на емоційному впливі на допитувану; яка вчинила злочин у сфері економіки (привласнення, розтрата) - на логічних прийомах з використанням елементів бухгалтерського обліку.

Тактичні прийоми залежно від ролі жінки в злочинній групі, у тому числі організованій, засновані на тій обставині, що, як правило, жінки підтримують інтимні стосунки з кимось із членів цієї групи або прагнуть налагодити такі відносини. Природно, що при викритті ролі саме цього члена злочинної групи жінка повною мірою не сприятиме встановленню достовірних даних і намагається спотворити відомості про людину, яка її цікавить. Криміналістами такі особливості поведінки жінки на допиті помічені, що дозволило в спеціальній літературі зробити висновок про те, що, як правило, жінка не надає правдивих показань відносно чоловіків, що входять до складу злочинної групи, з якими вона знаходиться в інтимних стосунках.

Тактичні прийоми залежно від психологічних особливостей допитуваної жінки в значній мірі засновані на знанні психології жінки. Історія людства свідчить, що велике значення в житті людини займають всі види відчуттів: зорові, слухові, дотикові, смакові і нюхові. Вони допомагають людині досить впевнено орієнтуватися в навколишньому світі, уникати небезпечних для організму дій, отримувати задоволення і тому подібне. Однією з властивостей відчуттів є забезпечення налагодження контакту між людьми. Давно відмічено, що ніколи не настане належної психологічної взаємодії між людьми, яких дратує запах іншої сторони. Вчені-криміналісти досить активно використовують ці властивості особи. Так, в 1974-1990 роках іркутський слідчий М.М. Кітаєв більше 40 разів здійснював успішне вживання парфумерних запахів під час допиту жінок, заарештованих за вчинення тяжких злочинів, які не визнавали свою вину. Такому допиту передували оперативно-розшукові заходи щодо збирання інформації, що характеризує особу допитуваної. У всіх випадках використовувалися відомості про улюблені парфуми підозрюваної, встановлювалися асоціативні причини цього факту.

Окрім впливу на допитувану запахом, як стверджується в літературі, внутрішня установка допитуваної на надання неправдивих показань може бути нейтралізована музичним впливом. Важливо підібрати ту мелодію, яка викликає у допитуваної жінки позитивні асоціації, якимось чином пов'язані з необхідністю налагодження ділового

контакту із слідчим [9, с. 673].

Тактичні прийоми, засновані на врахуванні соціальних властивостей жінки передбачають індивідуальний підхід залежно від ряду факторів, серед яких можна виділити сімейний стан жінки, наявність дітей, освітній рівень, місце в суспільстві тощо. За даними проведеного нами анкетування освітній рівень жінок, які притягуються до кримінальної відповідальності, вище, ніж у чоловіків-злочинців. Це дозволяє за необхідності абстрагуватися від конкретної ситуації, спільно з допитуваною жінкою прослідкувати можливі варіанти її подальшого життя в повній відповідності з результатами допиту. Наприклад, необхідно переконати жінку, що при наданні правдивих показань і сприянні розслідуванню відносно неї може бути обрано неізоляційний запобіжний захід, що надалі враховуватиметься судом під час вирішення питання про її покарання. Навпаки, в разі невизнання допитуваною очевидних фактів, надання протидії слідчому він буде змушений поставити питання перед судом про її арешт. Зрозуміло, що оцінити всі плюси і мінуси співпраці із слідчим може лише та людина, яка володіє необхідним рівнем інтелекту та освіти.

Тактичні прийоми залежно від відношення до вчиненого злочину також мають свою специфіку. Часто жінки виправдовують свої дії в тих випадках, коли вони притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів, як привласнення ввіреного їм майна, крадіжка чужого майна, шахрайство, вимагання, спричинення майнового збитку шляхом обману і зловживання довірою. Тому в таких ситуаціях більш виправданим є не заклик до процвітання фірми або підприємства, звідки було здійснено розкрадання, а співчуття до жінки, що намагається утримати свою сім'ю.

Тактичні прийоми допиту залежно від хворобливої пристрасності допитуваної жінки до алкоголю чи наркотиків займають все більше місце в тактичному арсеналі слідчого. Це викликано тим фактом, як показало проведене нами анкетування, що практично чверть жінок, які притягуються до кримінальної відповідальності, страждають або алкоголізмом, або наркоманією. Слідчий вимушений починати цю слідчу (розшукову) дію в умовах, коли жінка відчуває дискомфорт через різке припинення вживання алкоголю або наркотиків. Тому початок допиту слідчий зобов'язаний ретельно підготувати, а, за необхідності, проконсультуватися із спеціалістом. Ні в якому разі не виправдує себе пропозиція спожити алкоголь або наркотики, оскільки показання, отримані після таких процедур, на наш погляд, не можуть бути використані в кримінальному процесі як докази.

Тактичні прийоми залежно від наявності конфлікту між слідчим і допитуваною досить різноманітні. Початок конфлікту обумовлений обов'язком слідчого встановити достовірні дані в провадженні і бажанням допитуваної жінки або повністю уникнути відповідальності за вчинене діяння, або істотно принизити свою роль у вчиненому. Тому не зовсім мають рацію ті криміналісти, які стверджують, що існують безконфліктні ситуації при розслідуванні злочинів [10, с. 168-174]. Це не зовсім так. Ймовірно, правильніше було б сказати, що конфлікт знаходиться під контролем слідчого, який підтримує його в розумних межах, не даючи йому розростатися до конфлікту з так званим «суворим суперництвом» [11, с. 7]. В умовах регульованого конфлікту виправданими є наступні тактичні прийоми:

- прояв співпереживання і розуміння психологічного стану допитуваною;
- пирання на позитивні властивості особи допитуваної;
- використання симпатій і антипатій допитуваною до членів злочинної групи і т. п.

- використання чинника раптовості;
- тимчасове маскування мети допиту і об'єму наявних доказів;
- демонстрація слідчим своєї обізнаності про деталі злочину;
- створення в допитуваної уявлення про значний обсяг наявних доказів;
- пред'явлення доказів в залежно від їх значущості;

Тактичні прийоми залежно від відношення до релігії займають особливе місце в діяльності слідчого. Одна з найважливіших професійних якостей слідчого полягає в знанні ним основ всіх релігій, що проповідують у регіоні, в знанні основних догм, яких свято дотримуються віруючі люди і за межі яких вони ніколи не вийдуть. Особливо це важливо при розслідуванні злочинів, вчинених жінками-мусульманками, які дуже скрупульозно виконують заповіді Мухаммеда. Наприклад, жінка-мусульманка фактично ніколи не надасть викриваючих показань відносно чоловіка-єдиновірця, відносно релігійного діяча. Отримати важливу інформацію про події, в якій вона брала участь, можна лише непрямим шляхом, в ході розповіді про другорядні обставини випадку. Але ніколи віруюча жінка не скаже прямо «мій чоловік убив» або «мій чоловік вкрав». Тому в подібній ситуації ще до початку допиту слідчий зобов'язаний виключити постановку прямих питань і розробити блок непрямих питань, при отриманні відповідей на які можна скласти повну і об'єктивну картину про події, що сталися.

Висновки. Особливості одержання вербальної інформації під час допиту як підозрюваної жінки, на наш погляд, покладені в основу класифікації тактичних прийомів. Їх знання має важливе значення у кримінальному провадженні, оскільки дозволяє визначати ситуацію допиту і обирати найбільш раціональні й доцільні тактичні прийоми, спрямовані на досягнення всіх завдань допиту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики: уч. пособие / Р. С. Белкин – Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. – 200 с.
2. Коновалова В. О. Юридична психологія: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Х.: Право, 2008. – 240 с.
3. Соловьев А. Б. Допрос свидетеля и потерпевшего. / А. Б. Соловьев - М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности., 1974. – 128 с.
4. Зорин Г. А. Руководство по тактике допроса: учеб. практ. пособ. / Г. А. Зорин - М.: Юрлитинформ, 2001. – 320 с.
5. Сокиран Ф.М. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій: посібник / Ф.М. Сокиран, М.Ф. Сокиран. - К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 160 с.
6. Криміналістика. / Під загальною ред. В.Ю. Шепітько – К.: Видавничий дім. 2001- 682 с.
7. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3-х т. / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 480 с.
8. Якимов И. Н. Криминалістика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое изд. перепеч. с издан. 1925 г. / И. Н. Якимов – М.: ЛексЭст, 2003 -496 с.
9. Криминология. / Под ред. А.И. Долговой. – М.:Норма, 2005. – 910 с.
10. Січківська І. В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні вбивств / І. В. Січківська // Вісник Запорізького національного університету № 2, 2014.– С. 168-174.
11. Драпкин Л. Я. Разрешение проблемных ситуаций в процессе расследования: уч.пособ. / Л. Я. Драпкин.- Свердловск: Б.И., 1985, – 72 с.